

MAGYAR-TÖRÖK KULTURÁLIS KAPCSOLATOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

A második világháború után a magyar kül- és kultúrpolitikai koncepció kialakításakor Törökország nem játszott centrális szerepet. Ennek ellenére mégis jelentősek voltak a két ország kulturális kapcsolatai. Sajátos volt az együttműködés, mert a magyar-török kapcsolatok alakulását nem befolyásolta a magyarsággép törökországi jobbításának szándéka, mivel Magyarország és Törökország kapcsolatai nagyon jók voltak, a törökökben kialakult magyarsággép egyértelműen pozitív volt. A két ország viszonyát ezért semmiféle probléma nem terhelte.

A második világháború utáni nemzetközi elszigeteltségből való kitörés a magyar-török együttműködésnél nem bírt különleges fontossággal, mert Magyarország és Törökország között a történelmi közelmúltban nem voltak konfliktusok, sőt az első világháborúban szövetségesek voltak. A második világháborúban Törökország mint semleges állam szintén nem került összeütközésbe Magyarországgal. A háborús események alatt nemhogy rossz viszony keletkezett volna a két nép között, hanem Törökország volt a színhelye annak a kiugrást előkészítő próbálkozásnak, amely a Kállay-kormány idején, Szent-Györgyi Albert közreműködésével folyt.

A magyar-török viszonyban a második világháború után nem volt negatív elem, az együttműködés kizárólag pozitív hagyományra építhetett. A török társadalomban a magyarságra mint rokon népre tekintettek. A magyar tudományos életben is többen voltak olyanok, akik a magyarok török eredetét hangsúlyozták. A török uralom 150 évét a törökök úgy értékelték, hogy pozitív hatással volt a két rokon nép kapcsolatára. A hódoltság megszűnését követő időszak megítélése mind a magyarság, mind a törökök számára egyértelműen pozitív volt. A kuruc emigráció, a II. Rákóczi Ferencsel török földre érkezett menekültek a történelmi múlt közös emlékei lettek. Nemcsak a Rákóczi-szabadságharc után találtak azonban menedéket a magyarok Törökországban, hanem az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása után is. Kossuth Lajos első emigrációs menedéke szintén török földön volt. A magyar függetlenségi harc vezetője mellett a szabadságharc számos tisztje, közkatonája is Törökországban talált először menedéket. Közülük többen letelepedtek, és szép karriert futottak be új hazájukban. A magyar-török történelmi jó viszonyt erősítette, hogy Magyarország és Törökország az első világháború elvesztése után megközelítően hasonló megítélés alá került.

A közös történelmi múlt kedvezett a szellemi kölcsönhatásoknak, a kulturális és tudományos kapcsolatoknak. A történelmi múlt miatt mindkét ország érdekelt volt a közös kutatásokban. A magyar kutatók számára nélkülözhetetlenek voltak a török levéltárak és a török múlt emlékei. A két világháború közötti magyar tudománypolitika számára is fontos volt Törökország, a török kultúrával és tudománnyal kialakítandó kapcsolat. Nem véletlen, hogy Ankarában is létrehozzák a Magyar Intézetet. A török tudósok számára viszont a Magyarországon található források voltak pótolhatatlanok. A magyar tudomány tekintélye igen nagy volt Törökországban, amit csak erősített, hogy a török tudományos élet vezetői közül többen Magyarországon jártak egyetemre, illetve jó viszonyt alakítottak ki a világhírű magyar turkológiával. A több generáción át nemzetközileg jegyzett magyar turkológia fontos szerepet játszott a török tudományos élet újabb kori fejlődésében.

A közös múlt, a problémamentes viszony eredményeként a háború utáni nagyon súlyos magyar elszigeteltség idején is volt jövője a magyar–török kulturális kapcsolatoknak. Nem véletlen, hogy a jó viszonyt, a kialakult együttműködést a világ kettészakadása után az eltérő érdekszférákba kerülő Magyarország és Törökország szellemi emberei továbbra is fenn kívánták tartani. Természetesen egy idő után hatással volt a kulturális-tudományos kapcsolatokra mindaz, ami a Truman-elv révén Törökországban, illetve a kommunista hatalmi monopólium kiépülése miatt Magyarországon történt. Azonban a politikai változások ellenére sem következett be olyan szakítás a két ország kapcsolatában, mint az más országok esetében végbement. A többi „nyugati” országgal összehasonlítva Törökország azon kevés államok közé tartozott, amelyekkel Magyarország a hidegháború után sem szándékozott leépíteni az együttműködést. Nem történt totális szakítás annak ellenére sem, hogy az ankarai magyar követ azok közé a legfontosabb diplomaták közé tartozott, akik látványosan szembefordultak a népi demokratikus átalakulást megvalósító politikai erőkkal.

Az Ankarai Magyar Intézet irodalmi és tudományos tevékenysége

A közös történelmi múlt, a magyar–török kulturális és tudományos kapcsolatok fontossága miatt 1935-ben létrehozták az Ankarai Egyetem Magyar Intézetét, illetve ugyanebben az évben felállították a tudományegyetemi Magyar Tanszékét.¹ A jó magyar–török kapcsolatok kiszélesítéséhez nagyban hozzájárult Halasi-Kun Tibor professzor, aki 1943-tól az intézet vezetője volt. Halasi-Kun nemcsak nemzetközi hírnévű tudós volt, hanem igen széles körű tevékenységet fejtett ki a magyar–török kapcsolatok fejlesztése érdekében. Az Ankarai Egyetem Hungarológiai Intézete igen nehéz körülmények között, az ország 1944-es német megszállása után is folytatta munkáját, Halasi-Kun Tibor professzor és Eckmann János megtartották előadásait. Az intézetnek négy egyetemi hallgatója volt, továbbá egy irodalmi és egy történész doktorandusza. Halasi-Kun ezenkívül szabad előadásokat is tartott a török–magyar kapcsolatokról, a magyar rovásírásról és arról, hogy miként szerepelnek a hunok és a magyarok az európai mondákban.

Az Ankarai Magyar Intézet a magyar–török kulturális együttműködés szélesítése mellett törekedett arra, hogy segítse az alulról jövő kezdeményezéseket, hozzájáruljon a civil társadalom szerveződéséhez. A kiváló magyar–török kulturális kapcsolatok ellenére erre azért is nagy szükség volt, mert Magyarországon nem aktivizálódott a Magyar–Török Társaság. A Magyar–Török Társaság gr. Andrássy Mihály elnöksége alatt Budapesten a Fő utca 7. szám alatt ugyan létrejött, de különösebb társadalmi hatása nem volt. Ezért volt nagy jelentősége annak, hogy a Hungarológiai Intézet Török–Magyar Társaság létrehozását tervezte. A szervezet létrehívása érdekében az intézet első lépésként megkezdte a Magyarországon végzett törökök nevének összegyűjtését és a társadalmi kapcsolatok kiépítését.²

A Hungarológiai Intézet kiemelt feladatának tartotta a magyar irodalom törökországi megismertetését. A cél megvalósítása érdekében azonban szükség volt egy olyan műfordítói csoportra, amely a magyar irodalmat képes volt törökre fordítani. 1946 elején ezért a Hungarológiai Intézet tervbe vette egy fordítócsoport megszervezését. Hosszú válogatás után az intézet tíz tagból álló fordítógárdát szervezett. A fordítók között találjuk Sadrettin Karatayt, Nemi Serent, Ziva Tugalt, Sami Özerdint, Zahir Törümkünevét, Sadetti Piralit, Hamit Kosavot, Yakul Tunailt, Imrahim Kafesoglut és Nilüfer Parant. A Hungarológiai Intézet a török közoktatási

minisztériummal együtt megindította a „Klasszikus magyar szépirodalmi művek” és a „Modern magyar szépirodalmi művek” sorozatot. Mindkét sorozatban összesen 36 művet szándékoztak megjelentetni. A török kulturális vezetés pozitív viszonyulását jelzi, hogy a kiadáshoz szükséges kb. 60 000 dollárt a török közoktatási minisztérium megszavazta, és 1946 tavaszán részben már ki is fizette. A klasszikus sorozatban 1946 márciusában már öt kötet meg is jelent (Mikes Kelemen: Törökországi levelei, Móricz Zsigmond: Isten háta mögött, Herczeg Ferenc: Pogányok, Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember és Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös). 1946 márciusára már elkészültek és áprilisban már nyomdába kerültek: Jókai Mór: Az új földesúr, Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője, Gárdonyi Géza: Az a hatalmas harmadik, Herczeg Ferenc: Bizánc. Fordítás alatt állt: Madách Imre: Az ember tragédiája, Jókai Mór: Az aranyember, Jókai Mór: A sárga rózsa. Az intézet igazgatója, Halasi Kun Tibor lefordítandónak tartotta Kemény Zsigmond: Özvegy és leánya, Kisfaludy Károly egy vígjátékát, Katona József Bánk bánját, Csiky Gergelytől a Proletárokat vagy A nagymamát, Szigligeti Edétől a Liliomfit, továbbá a klasszikus magyar költemények antológiáját.

1946 tavaszán a „modern sorozatból” már megjelent Molnár Ferenc: A gyerekek, fordítás alatt volt Kunz Aladár: Fekete kolostor, Vaszary Gábor: Ketten Párizs ellen, Csathó Kálmán: Varjú a toronyórán, Ignác Rózsa: Született Moldovában, Lengyel Menyhért: Tájfun. A Hungarológiai Intézet lefordítandónak tartotta továbbá: Márai Sándor: A féltékenyek, Tamási Áron egy regényét, Nyíró József egy regényét, Makkai Sándor: Ördögszekér, Móra Ferenc: Ének a búzamezőkről, Kodolányi János egy regényét, Zilahy Lajos: Tábornokok, Csathó Kálmán: Te csak pipálj, Ladányi, Surányi Miklós: Arany bástya, továbbá a „Modern magyar költemények” antológiáját.³

1947 őszére a magyar klasszikusok sorozatból Jókai Mór: Az új földesúr című könyve nyomdába került. Továbbá folyamatban volt Kisfaludy Károly: Csalódások elkészült fordításának lektori ellenőrzése. Ugyancsak folyamatban volt Kölcsey Ferenc Parainesis kész fordításának lektori ellenőrzése. Mindkét munkát Halasi-Kun lektorálta. Fordítás alatt volt ezenkívül Kunz Aladár: Fekete kolostor (Seren Nemi fordításában), Jókai Mór: Az arany ember (Zahir Törümkünev), Zilahy Lajos: Két fogoly (Törümkünev), Ignác Rózsa: Született Moldovában (Ziva Tugal), valamint Csathó Kálmán: Varjú a toronyórán (Özerdin Sami) című műve.⁴

A magyar irodalom Törökországban való megismertetése érdekében a Halasi-Kun Tibor vezette intézet igen értékes munkát végzett. Az Ankarai Magyar Intézet tevékenységéhez hasonló nagyságú irodalomterjesztést csak nagyon kevés külföldi magyar intézet fejtett ki. Hasonlóan nagyra értékelhető az intézet tudományos tevékenysége is.

A magyar–török kapcsolatok szempontjából igen nagy tudománypolitikai jelentősége volt annak, hogy a Hungarológiai Intézet az ankarai egyetem és török magánszemélyek anyagi támogatásával megindította az intézet kiadványsorozatát. Az intézet öt év alatt hét önálló munkát és fordítást szándékozott kiadni. A kiadványokból 1946 tavaszán nyomdakész állapotban volt: Halasi-Kun–Moravcsik–Rásonyi–Eren: A magyarországi turkológiai bibliográfia; Eckhardt Ferenc: Magyarország története és Németh Gyula: A magyar rovásírás. Az ősz folyamán pedig már nyomdában volt Eckmann János: A magyar irodalom története, valamint Ligeti Lajos: Ismeretlen Belső-Ázsia című kötete.⁵ Mindkét munka sikerét jelzi, hogy a megjelenés után a török rádióban Ötügen, a nemzeti könyvtár igazgatója 15 perces felolvasás keretében ismertette Eckmann és Ligeti könyvét.⁶

Igen fontos tudományos vállalkozásnak mondható Eckmann János magyar–

török szótára és Halasi-Kun Tibor török–magyar szótára. Mindkét kézirat 1947 tavaszán már nyomdakész állapotban volt. A Hungarológiai Intézetben folyó kutatómunka részeként Sami Ozerdim doktori disszertációt készített Jókai és a törökök címmel. Halasi-Kun széles körű és kimagasló tudományos tevékenységének részei voltak a Magyar nyelvkönyv a törökök számára és a Bevezetés a magyar filológiába című kötetek. Az intézetben 1946 tavaszán már lefordították Takáts Sándor: Rajzok a törökországi magyarságról, Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása, valamint Fekete Lajos: Buda a török korban című könyveit.⁷

Az elsősorban a magyarországi turkológiát reprezentáló kiadványok mellett az Ankarai Hungarológiai Intézet a Török Történelmi Társulattal együtt elhatározta, hogy Monumenta Turco-Hungarica címmel megindítja a magyar vonatkozású török adóösszeírások kiadványsorozatát. A török kultúrpolitika pozitív hozzáállását demonstrálja, hogy a sorozat kiadásához szükséges anyagi fedezetről a Török Történelmi Társulat gondoskodott, a kiadványok tudományos háttérét viszont a Hungarológiai Intézet biztosította. A tudományos vállalkozás munkatársai voltak Halasi-Kun professzor, Tavvip Gökbilgip isztambuli magántanár és Nazin Tarhan doktorandusz. A Monumenta első kiadványa Nazin Tarhan: A Nógrádi szandzsák 1570. évi adóösszeírásai volt. Az intézet elképzelése és egyben a legfontosabb tudományos célkitűzése lett, hogy a jövőben 10–20 szandzsák adóösszeírásait kiadja. A tervezett sorozatot azért is preferálták, mert az addig hozzá nem férhető török adóösszeírásoknak rendkívüli történelmi forrásértékük volt. A kiadványokból Magyarország népessége – számos kulturális, vallási, gazdasági és egyéb vonatkozásaival együtt – egészen apró statisztikai részletekig összeállítható.⁸ Az 1947 augusztusában és szeptemberében folytatott megbeszélések alapján – az eredeti elgondolástól eltérően – a Török Történelmi Társaság a magyarországi deftereket az Oszmán Birodalom egyéb területeinek deftereivel egy sorozatban óhajtotta kiadni. Kísérletképpen négy területcsoportba rendezve (Magyarország, Rumélia, Anatólia, Szíria). A tervezet szerint a magyarországi részben három szandzsák kerül feldolgozásra. Halasi Kun által a Nógrádi és a Szegedi, Gökbilgin isztambuli magántanár révén a Pécsi szandzsák.⁹

A Hungarológiai Intézet munkájának elismerését jelenti, hogy az egyetlen tudományos török szaklexikonnak, a konstantinápolyi egyetemen megjelenő, tíz kötetre tervezett Islam Ansiklopedisinek (Islám Enciklopédiának) minden magyar vonatkozású cikkét Halasi-Kun Tibor ellenőrizte. Halasi-Kun tudományos tevékenységének a második világháború utáni kedvezőtlen nemzetközi magyar megítélés szempontjából azért is volt nagy fontossága, mert a kötetből sikerült kiemelnie egy román turkológus által írt magyarellenes címszavakat.¹⁰ A Hungarológiai Intézet 1946-ban bekapcsolódott a készülő török közismereti lexikon szerkesztési munkálataiba. A 25 kötetre tervezett lexikon I. kötetének magyar vonatkozású cikkeit Halasi-Kun Tibor készítette. A II. kötet magyar vonatkozású címszavainak megírásával Eckmann János volt megbízva. Eckmann külön érdemének tudható be, hogy nemcsak a trianoni Magyarország, hanem a történeti Magyarországgal kapcsolatban lévő cikkek megírásával is őt bízta meg a szerkesztőség.

Az Ankarai Hungarológiai Intézet tudományos tevékenységéről megállapíthatjuk, hogy a világ különböző pontjain működő Magyar Intézetek között az egyik legeredményesebb volt. A magyar kulturális vezetés Halasi-Kun tevékenységét 1947 tavaszáig elismerte és példaértékűnek tartotta, sőt továbbfejlesztendőnek gondolta. A jó tudományos együttműködés továbbfejlesztéseként a VKM szerint

kívánatos volna, ha török folyóiratokban minél gyakrabban jelennének meg magyar tárgyú tanulmányok. Viszonzásként magyarok is örömmel elhelyeznék török szerzők tanulmányait. A magyar fél a közös tevékenységet azzal is bővíteni szeretne volna, hogy a magyar kiadók török szép- és tudományos irodalmi művek fordítását jelentetik meg.¹¹

A Hungarológiai Intézet sokoldalú tudományos tevékenységének része volt, hogy az Ankarai Egyetem Török Nyelv és Irodalomtörténeti Intézetével karöltve elhatározta, hogy 1947-től kezdően a hungarológia és az ural-altáji nyelvészet, valamint török filológia önálló művelésével foglalkozó török nyelvű tudományos folyóiratot indít. A folyóirat nevét a magyar–török szellemi együttműködés egyik legjelesebb képviselőjéről, a török nyomdászati magyar származású megalapítójáról, Ibrahim Mütefferikáról nevezték el. A folyóirat neve Ibrahim Mütefferika Dergisi. A kiadvány szerkesztői: Hasan Eren és Halasi-Kun professzorok voltak. A török kulturális és tudományos vezetés magyarbarátságát jelzi, hogy a folyóirat megjelenési költségeit az Ankarai Egyetem Szellemtudományi Kara kétharmad részben hajlandó volt fedezni. A fennmaradó rész biztosítására – az MTA erkölcsi támogatásával – isztambuli mecénások vállalkoztak. Az 1947-es szám a magyar turkológia és a török szellemi élet kiválóságainak tanulmányaiból állt össze. A szerzők között szerepelt Adnan Ötügen, a török nemzeti könyvtár igazgatója, Fuat Körpülü, az egyik legkiválóbb török turkológus professzor, Hasan Eren turkológus professzor, Németh Gyula nemzetközi hírnévű budapesti turkológus professzor, valamint Eckmann János és Halasi-Kun Tibor professzor.¹²

A Hungarológiai Intézet munkatársainak ezenkívül több tanulmánya jelent meg egyéb, nem az intézet által szerkesztett kiadványokban. Halasi-Kun a Fakulte Dergisi 1946. júliusi–augusztusi számában egy négyíves tanulmányt publikált. A magyarországi kun kutatásokhoz fontos adalékokat szolgáltató dolgozat az egyiptomi kunokról szól. A szerző 16 szépirodalmi fordítás jegyzékét és kritikáját adja. Yakut Tunail, a Hungarológiai Intézet hallgatója a Fakulte Dergisi 1946. 2–4. számában recenziót közölt Németh Gyula: A magyar rovásírás és Ligeti Lajos: Ismeretlen Belső-Ázsia című munkáiról. A második világháború utáni magyar–török tudományos kapcsolatok alakításában is szerepet játszott a Teleki Intézet. Györi Mátyás bizantinológus számos megbízható tanulmányt jelentetett meg a Revue d'Histoire Comparée-ban bizánci források alapján. A Teleki Intézet szerződést kötött az egyik legfontosabb törökországi könyvesbolttal, hogy úgy járjon el, mint a „Revue” letéteményese.¹³

A magyar szépirodalmi művek háború utáni törökországi megjelentetése egyedülállóan eredményes volt. 1945 és 1949 között 24 könyvet adtak ki.¹⁴ A magyar kultúrdiplomácia egyetlenegy országban sem tudott ehhez hasonló sikert felmutatni. A kultúrdiplomáciailag preferált országok könyvkiadásai messze elmaradtak attól, ami Törökországban megjelent. Halasi-Kun Tibor érdemei mind a kulturális és tudományos kapcsolatok minden területén, mind pedig a magyar irodalom megismertetése terén elvülhetetlenek.

Ösztöndíjas- és tudóscsere a két ország között

A nagy múltú magyar–török tudományos kapcsolatok ellenére az Országos Ösztöndíjtanács 1945. augusztus 23-án kiírt, a második világháború utáni első kutatási pályázataiban között török ösztöndíj nem szerepelt. A magyar ösztöndíjkiírás jelzi, hogy

1945-ben a tudománypolitika még nem tulajdonított nagy fontosságot a két világháború között rendszeresen látogatott török kutatóhelyeknek. 1946-ban már megváltozott a helyzet, mert a VKM az 1946–1947-es tanév második felére két féléves ösztöndíjast kívánt Törökországba küldeni. Az egyik Dengyel Tibor rajztanár volt, aki grafikai tanulmányok végzésére ment Törökországba, a másik ösztöndíjas, Takach Harold mérnök pedig a török vasutak villamosításának tanulmányozására készült. A jövőt illetően a magyar álláspont az volt: jó lenne, ha a török és a magyar kormány minél nagyobb számban csereösztöndíjakat létesítene. A VKM elképzelése szerint a Magyarországra érkező ösztöndíjasokat lakással és teljes ellátással, valamint havi 200 forint zsebpénzzel látnák el.¹⁵

A magyar–török tudományos kapcsolatok szempontjából 1947-ben fontos fejlemény volt, hogy Lóczy Lajos professzor szerződéses viszonyba lépett a Török Bányakutató Intézettel, s ő vezette a török kőolajkutatásokat.¹⁶ 1947. szeptember 23. és október 19. között Váli Ferenc egyetemi magántanár látogatott Törökországba. Váli látogatására már kiélezett nemzetközi körülmények között került sor, mert abba a Törökországba látogatott, amely a kibontakozó hidegháború egyik érintettje volt. A jó török–magyar viszony ellenére ezért a „változások” már éreztették hatásukat. Az Isztambuli Egyetem meglátogatásakor például a rektor közölte Váival, hogy 1946 óta ugyan autonómok az egyetemek, ezért elvileg a külföldi professzorok meghívása az egyetemtől függ, azonban tekintettel a kényes külpolitikai helyzetre, ők valamennyi professzor alkalmazása előtt kikérik a külügyminisztérium véleményét.

A megváltozott politikai viszonyok dacára Törökországban a magyar tanerők alkalmazásának nem volt elvi akadálya. Az isztambuli orvosi kar alkalmazni kívánta Balogh Ernő budapesti orvosprofesszort. Balogh akadémikus alkalmazásának – tudományos fontossága mellett – 1947-ben azonban indirekt politikai jelentősége volt, mert a nemzetközi híru tudóst Magyarországon éppen politikai okok miatt távolították el állásából.¹⁷ A törökországi tanulmányúton lévő Váli arra a megállapításra jutott, hogy a kiélezett politikai viszonyok között török professzorok magyarországi tanulmányútjainak sincs elvi akadálya, azonban amíg a nemzetközi helyzet nem javul, török kutatók közül nemigen van bárki is, aki ilyen megbízást elfogadna.

Az új nemzetközi politikai helyzetben, a hidegháborús viszonyok ellenére a török kutatók valóban akarták az együttműködést a magyar tudósokkal. Az Isztambuli Egyetem nemzetközi jogi intézete és annak igazgatója, Muammer Rasit Sevig professzor például szívesen látta a magyar előadókat, többek között Váli Ferencet, akit meg is hívott az egyetemre. A magyar–török tudóscsere részeként Törökországban tartózkodott Fehér Géza professzor. Fehérnek Isztambulban sikerült bebocsátást nyernie a Topkopi Saray-ba, ahol archeológiai szempontból igen értékes leletekre bukkant. A jól működő magyar–török tudóscserével magyarázható, hogy Váli a már nagyon kiélezett világpolitikai helyzetben is fontosnak tartotta Törökországgal a tudóscserét, s a további együttműködés fenntartása érdekében az Ankarai Egyetemen az iránt érdeklődött, hogy a professzorok közül kik volnának hajlandók előadások tartása céljából Magyarországra jönni. A törökök érdeklődése igen nagy volt. Váli a hidegháborús légkör miatt azonban belátta, hogy még hosszabb időnek kell eltelnie ahhoz, amíg török előadók Magyarországra jönnek.¹⁸

Művészeti kapcsolatok Törökországgal

A háború utáni magyar–török művészeti kapcsolatok mindenekelőtt a zenében és a

filmművészetben támaszkodhattak a két világháború közötti előzményekre. Bartók Béla az 1930-as években népzene gyűjtést végzett Törökországban, melynek eredményeképpen mintegy 400 török dallamot örökített meg fonográflemezen. A kutatás során Bartók értékes dallam-összehasonlításokat végzett. A VKM úgy látta, hogy ezek az eredmények a magyar–török kapcsolatok fejlesztése céljából előnyösen felhasználhatók.

Az 1945 utáni zenei kapcsolatok első megnyilvánulása volt, hogy a kultuszminisztérium az ankarai opera és konzervatórium felkérésére 35 személyt javasolt, akik mint zenetanárok, szólóénekesek, táncosok és karénekesek dolgozhatnak a másik országban. A zenei együttműködés részeként a Magyar Zeneművészek Szabad Szervezete szívesen vállalkozott arra, hogy török zenével foglalkozó tanulmányokat és cikkeket publikáljon a Magyar Zenei Szemlében, és ugyanilyen magyar tárgyú tanulmányok és cikkek elhelyezését kérné török szakfolyóiratokban. A Magyar Zeneművészek Szabad Szervezete ezenkívül szívesen vállalkozott magyar és török kották cseréjére a két ország zenéjének bemutatása céljából.¹⁹

A magyar kulturális vezetés a zenei kapcsolatok mellett úgy látta, hogy a két ország képzőművészetének kölcsönös megismertetése céljából jó volna kiállításokat rendezni. A képzőművészeti együttműködés részeként Dengyel Tibor festőművész, aki tanulmányok folytatása céljából ösztöndíjjal Törökországban tartózkodott, grafikai gyűjteményt is vitt magával kiállítás céljából. A VKM úgy látta, hogy török képzőművészeti kiállítások Magyarországon is rendezhetők volnának.

A magyar kulturális vezetés együttműködést kezdeményezett a filmművészet területén is, ami nem volt véletlen, hiszen a magyar filmexport Törökországba a háború előtti években igen eredményes volt, és a magyar filmek köztudomásúlag kedveltek voltak a törökök körében. A filmeknél kívül a török mozik részére filmkópiák és szövegnyomások is nagy számban készültek magyar laboratóriumokban. Ugyancsak tekintélyes volt a filmttechnikai felszerelések, vetítógépek exportja Törökországba. A művészeti szempontok mellett ezért a kereskedelmi szempontok is foglalkoztatták a minisztériumot. A kultuszkormányzatot emellett az is érdekelte, volna-e hajlandóság török részről magyar műtermekben török verzióval, török szereplők közreműködésével játékfilmek gyártására.²⁰ A Hungarológiai Intézet tevékeny részt akart vállalni a magyar–török filmkapcsolatok kiépítésében, 1946-ban ezért megindultak a megbeszélések magyar filmek Törökországban való elhelyezési lehetőségeiről.²¹

A hidegháború negatív hatása az együttműködésre

Számos más országtól eltérően a kiéleződő világpolitikai helyzet és a Magyarországon már 1946 őszén megindult balratolódás 1947 első felében még nem érezte negatív hatását a magyar–török kulturális és tudományos kapcsolatok területén. 1946 novemberében a kultuszminisztérium még azzal bízta meg Fehér Géza professzort, hogy folytasson tárgyalásokat az isztambuli egyetem vezetésével abból a célból, hogy az egyetem egy magyar lektorátust, illetve tanszéket létesítsen.²² Nem érződik Halasi-Kun Tibornak az 1848-as jubileumi év törökországi programjáról a kulturális szter számára készített felterjesztésében a magyar belpolitikában és a világpolitikában 1947 tavaszán már végbement azon negatív változás, amely a világ politikai és kulturális kettészakadásához vezetett. A tervezet szerint Törökországban méltóképpen kívánták a centenáriumot megünnepelni. A Hungarológiai Intézet

Kossuth Lajosnak *Irataim az emigrációban* című művéből, a magyar–török vonatkozású részek figyelembevételével szemelvényes kiadást szándékozott megjelentetni. A kiadási tervek között szerepelt, hogy Halasi Kun szerkesztésében Eren, Eckmann, Fekete, Györffy, Halasi-Kun tollából *Türkler ve Macarlar (Törökök és magyarok)* címmel, kb. 18–20 ív terjedelemben egy a magyar–török kapcsolatok egész történelmét tárgyaló művet óhajtott kiadni. A tervezett műben Eren foglalkozni kívánt az ural-altáji rokonság kérdéseivel, a régebbi török–magyar kapcsolatokkal, Halasi-Kun a kun–besenyő, böszörmény török népek magyar vonatkozású problémáival, Györffy György a magyar–oszmán viszony történetével. Ugyancsak a jubileumi év alkalmából a Hungarológiai Intézet saját kiadványai között szeretne volna megjelentetni Eckmann János magyar–török szótárát.

A Hungarológiai Intézet a centenáriumba rendezni kívánta az egyik legfontosabb törökországi 1848-as emlékhely, a Kossuth-ház helyzetét. Halasi javasolta, hogy kívánatos volna, ha a magyar kormány Kossuth Lajos kúthai lakóházát az akkori tulajdonosától megvenné. Halasi-Kun úgy látta, hogy a török együttműködési készség ezen a területen is megnyilvánul, mert a török közoktatási minisztérium műemléki osztályának vezérigazgatója, Koszev H. úgy nyilatkozott, amennyiben a magyar kormány a házat megveszi és annak kezelését a török minisztériumra vagy pedig annak műemlékbizottságára bízta, úgy a török közoktatási minisztérium hajlandó az épület restaurálásáról gondoskodni, továbbá az épület körül – a tűzveszély miatt – egy-két épületet kisajátítani és azokat lebontani. Az épület rendbehozatala után a török közoktatási minisztérium további terve az volt, hogy a Kossuth-házban a magyar hatóságok támogatásával egy kis múzeumot állít fel, melyben bemutatják a Kossuthra vonatkozó irodalmat, Kossuth saját munkáit és Kossuth törökországi emlékeit.²³

Az 1947. május 31. utáni helyzet azonban már igen negatív hatást gyakorolt a magyar–török kapcsolatokra és az annak formálásában meghatározó szerepet játszó Halasi-Kun további sorsára. A változást befolyásoló tényező, hogy a Nagy Ferenc eltávolítása után létrejövő, a „népi demokratikus átalakulást” felvállaló Dinnyés-kormányral több nagykövet szembefordult. Az elsők között mondott le Andaházy-Kasnya Béla ankarai követ. Arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy a Hungarológiai Intézet nyíltan szembefordult volna az „új” rendszerrel, de a kommunista hatalomátvétellel nem azonosuló Halasi-Kun és Eckmann helyzete megpecsételődött. Nem volt véletlen, hogy a kultuszminisztérium 1948 márciusában Halasi-Kunt és Eckmann-t véglegesen hazarendelte.²⁴

Halasi-Kun és Eckmann azonban nem jöttek haza, mindketten amerikai ösztöndíjban részesültek, és az Egyesült Államokban folytatták tudományos munkájukat. Mindketten csatlakoztak ahhoz a tudósemigrációhoz, amely 1947–1948-ban megindult Nyugatra, és nem vállalt közösséget a kiépülő totalitárius rendszerrel, azzal a gyakorlattal, amely a tudományt a politikai taktika szolgálóleányává kívánta tenni. A hidegháború megszűnése, a nyugati kapcsolatok kiszélesedése tette lehetővé, hogy a nemzetközi hírű turkológust és orientalistát a Magyar Tudományos Akadémia 1986-ban tagjai közé válassza.²⁵

Jegyzetek

- ¹ MKL-XIX-I-1e. 1947-91693. A korabeli sajtó érdeklődését is elkerülte a társaság tevékenysége.
- ² MKL-XIX-I-1e. 1946-47424, 1946-96901.
- ³ MKL-XIX-I-1e. 1946-47424.
- ⁴ MKL-XIX-I-1e. 1947-162624.
- ⁵ MKL-XIX-I-1e. 1946-138828.
- ⁶ MKL-XIX-I-1e. 1947-162624.
- ⁷ MKL-XIX-I-1e. 1946-47424.
- ⁸ MKL-XIX-I-1e. 1946-47424.
- ⁹ MKL-XIX-I-1e. 1947-162624.
- ¹⁰ MKL-XIX-I-1e. 1946-138828.
- ¹¹ MKL-XIX-I-1e. 1947-36375.
- ¹² MKL-XIX-I-1e. 1946-138828.
- ¹³ MKL-XIX-I-1e. 1946-138828., *Domokos Kosáry*: The Idea of a Comparative History of East Central Europe: the Story of a Venture. In: *Historians as Nation-Builders: Central and South-East Europe*. Szerk.: Deletant, Denis–Hanak, Harry. London, 1988. 33–35.
- ¹⁴ A tervezett szépirodalmi művek jelentős részét törökül kiadták Ankarában az 1945-ben induló Mascar Klasikleri sorozatban, a Milli Egitim Basimevi nevű kiadónál. 1945-ben jelent meg: Mikes Kelemen: *Turkiya mektuplari* (ford.: Sadrettin Karatay), Móricz Zsigmond: *Tanri gözunden irak* (ford.: Sadrettin Karatay). 1946-ban jelent meg: Herczeg Ferenc: *Paganlar* (ford.: Sadrettin Karatay), Gárdonyi Géza: *Analismiyan insan* (ford.: Ziga Tugal), Mikszáth Kálmán: *Kapusan kaffan* (ford.: Sadrettin Karatay), Mikszáth Kálmán: *Aziz Petrus un Semsiyeri* (Ford.: Necmi Seren), Herczeg Ferenc: *Bizans* (ford.: Sadrettin Karatay), Lengyel Menyhért: *Tayfun* (ford.: Sadrettin Karatay), Csfsy Gergely: *Tufeyliler* (ford.: Lasrettin Karatay), Szigligeti Ede: *Liliomfi* (ford.: Necmi Seren). 1947-ben jelent meg: Jókai Mór: *Altin adam 1–2.* (ford.: Sadrettin Karatay), Vaszary Gábor: *Paris e kacsa iki kisi* (ford.: Sadrettin Karatay). 1948-ban jelent meg: Jókai Mór: *Yeni çiftlik sahibi* (ford.: Sadrettin Karatay), Kisfaludy Károly: *Aldanisar* (ford.: Sadrettin Karatay), Csathó Kálmán: *Kule saatindeki kuzgun* (ford.: Sami N. Özerdim), Ignácz Rózsa: *Bogum Yeri: Bugdan* (ford.: Sami N. Özerdim), Márai Sándor: *Kiskanclar* (ford.: Sami N. Özerdim), Tamási Áron: *Arbele trilogjiri* (ford.: Sarci N. Özerdim), Makkai Sándor: *Sextan arabasz* (ford.: Sami N. Özerdim). 1949-ben jelent meg: Madách Imre: *Insau trajedisi* (ford.: Sadrettin Karatay), Kemény Zsigmond: *Dul anne ve iki kisi* (ford.: Sadrettin Karatay), Kunz Aladár: *Kara Manastir* (ford.: Necmi Seren). Forrás: Országos Széchényi Könyvtár.
- ¹⁵ UMKL-XIX-I-1e. 1947-36675.
- ¹⁶ UMKL-XIX-I-1e. 1947-162624.
- ¹⁷ A politikailag inaktív Balogh Ernő professzor jelentős eredményeket ért el a patológiában, és nemzetközileg elismert rákkutató volt. Az orvoskari igazolóbizottság 1945 tavaszán állásától megfosztotta Balogh Ernő akadémikust, a körbonctan tanárát. *Szabad Nép*, 1945. május 8.
- ¹⁸ UMKL-XIX-I-1 e. 1947-171906.
- ¹⁹ UMKL-XIX-I-1e. 1947-36375.
- ²⁰ UMKL-XIX-I-1e. 1947-36375.
- ²¹ UMKL-XIX-I-1 e. 1946-47424.
- ²² UMKL-XIX-I-1e. 1947-36375.
- ²³ UMKL-XIX-I-1e. 1947-110667.
- ²⁴ A kultuszminiszter értesítése a külügyminiszter részére 1948. március 26-án. UMKL-XIX-I-1e. 1948-244431.
- ²⁵ A Magyar Tudományos Akadémia 1986. évi közgyűlése Halasi-Kun Tibort tiszteleti taggá választotta. *Akadémiai Közlöny*, 1986/8. 173.